

GLAVA XII

UČEŠĆE U OPERACIJAMA ZA OSLOBOĐENJE ISTRE. SLOVENSKOG PRIMORJA I TRSTA

U toku ožujka i travnja 1945. dok se Brigada nalazila na odmoru i mobilizacijskom zadatku, otpočela je druga faza završnih operacija za oslobodenje Jugoslavije. Savezničke operacije na svim evropskim frontovima također su bile u toku. Bližio se kraj rata u Evropi.

Jugoslavenska armija je, u sklopu općeg napada na oružane snage Trećeg Reicha, pripremala i vršila svoju ofenzivu za konačno oslobodenje zemlje. U veljači su se sastali u Beogradu britanski feldmaršal Alexander i Maršal Tito. Oni su, između ostalog, usaglasili suradnju između Jugoslavenske armije i savezničkih armija u Italiji. Snage ovih armija su u toku završnih operacija trebale doći u neposredan dodir s trupama 4. armije na lijevom krilu jugoslavenskog ratišta.

Za ofenzivu savezničkih armija u Italiji imala je, s vojničke točke gledišta, veliki značaj ofanziva 4. armije. Ona je vezala jake njemačke snage, čitav 97. armijski korpus, a ugrozila je pozadinu *grupe* armija »C« što je olakšavalo nastupanje savezničkih armija na sjever Italije.

Ali se u to vrijeme, zbog kasnijih globalnih odnosa snaga i odnosa s pobijedom Italijom, u savezničkim političkim krugovima postavlja kao cilj okupacija cijele tzv. Julijske krajine, kao teritorij koji je prije početka rata pripadao Italiji. U tom smislu se u jednom dopisu ministarstva vanjskih poslova Velike Britanije cinično kaže: »Titovo napredovanje prema sjeveru, makar kako prihvatljivo s vojničke točke gledišta, ipak ga vuče prema provincijama Julijskoj krajini i Koruškoj. Bilo bi pogodnije kada bi se događaji tako razvijali da Tito privremeno bude zadržan otporom ustaša i bijele garde oko Zagreba i Ljubljane, što bi savezničkim snagama omogućilo da u miru zauzmu JuMjsku krajinu.«³⁵³)

Ofenziva 4. armije, koja je otpočela koncem ožujka do polovine travnja, dovela je do oslobodenja Like, dijelova Gorskog kotara i Hrvatskog primorja.

³⁵³) Dopis Ministarstva inostranih poslova Velike Britanije, PRO, F. O. 371/48811. Vidi: dr. Uroš Kostić: »Oslobodenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945.« Izdanje Vojnoistorijskog instituta, Beograd 1978.

Dvije brigade 9. divizije su, uz sadejstvo Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije i snaga Ratne mornarice oslobodile otoke Rab i Pag, Pripremao se desant snaga divizije na Cres i Lošinj i operacija za oslobođenje Istre.

Generalštab JA je 14. travnja naredio Štabu 4. armije da svim snagama produži energično nastupanje osnovnim pravcem Rijeka—Trst, ne obziruća se mnogo na svoj desni bok, i da što prije zuzme Trst i ovlada Slovenskim primorjem.

Na osnovi ove direktive Stab 4. armije je planirao operacije za postupno ovladavanje prostorom Rijeke i nastupanje prema Trstu. Deveta dalmatinska divizija je po tom planu dobila zadatak, da, nakon što oslobodi Cres i Lošinj, izvrši desant na Istarski poluotok i s jugozapada ugrozi glavninu njemačkog 97. armijskog korpusa na sektoru Rijeke, koji je bio raspoređen u Istri i Slovenskom primorju.

Da bi se ojačale desantne snage Divizije, pod njenu komandu stavljen je Kvarnerski odred mornaričke pješadije, a Stab divizije dobio je suglasnost da u ovim operacijama angažira i svoju 4. splitsku brigadu.

Na savjetovanju u Karlobagu komandant Gaće Ivan i politkomesar Mijan Paško dobili su zadatak da pripreme Brigadu za prevoženje parobrodima u sastav divizije. Radio-depešom od 15. 4. Stab divizije je naredio da se brigada prikupi i izvrši pokret pravcem Zadar—Karlobag—Jablanac radi daljnjih operacija u kojima će ona sudjelovati po naređenju Štaba armije.

Brigada je bila raspoređena na velikom prostoru od Prizrena, preko Albanije, do Bara, Dubrovnika, Slanog i Metkovića. Veliki dio tovame i tegleće stoke bio je na ispaši na otoku Šipanu. Sve je to trebalo prikupljati i krcati u parobrode. Ipak je 18. travnja ukrcano u Dubrovniku, Slanom i Šipanu ukupno 1800 boraca i 260 konja, kako se to navodi u operativnom dnevniku Komande ratne mornarice.

Treći bataljon Brigade nije tada ukrcan, jer je zamjenik komandanta 9. divizije, poslije nekoliko depešnih zahtjeva da mu se iz brigade ostavi na raspoloženje najmanje 100 boraca za pratnju novomobiliziranih od Prizrena do Bara, Dubrovnika i Trogira, konačno dobio suglasnost Štaba divizije da zadrži jedan bataljon.

Tako je Štab brigade 18. travnja, kada je već iz Bara u Dubrovnik bio prebačen 1. bataljon, za taj zadatak odredio svoj 3. bataljon.³⁵⁶⁾

Prostranstva Jadranskog mora bila su u toku rata obilato zasijana i kontaktnim i nekontaktnim minama najrazličitijeg porijekla, pa je već zbog toga prevoženje morem predstavljalo veliki rizik. Treba odati priznanje našim pomorcima, koji su vješto vodili konvoj od četiri parobroda kroz labirinte minskih polja, i navečer, 18. 4. uplovili u Split. Tako su borci 4. splitske brigade nakon 574 dana teških borbi i pokreta prvi i jedini put u toku rata došli u svoj grad. Doček na obali bio je veličanstven. Izgladnjelo građanstvo formiralo je špalir i pozdravljalo svoje borce aplauzom. Na putu od Gata proleterskih brigada do zgrade osnovne škole Manuš pozdravljalo nas je na hiljade građana.

⁵⁶⁾ Arhiv VII — NOV — k. 843, br. reg. 17—152, Op. dnevnik 9. divizije.

Brigadu su pozdravili predstavnici gradske općine i Komande mjesta. Ali u ratu nije bilo vremena za ceremonijale. Jednu samu noć je Brigada provela u Splitu, u zgradi škole Manuš, koja je bila improvizirana za kasarnu. Samo nekolicini boraca i rukovodilaca moglo se dopustiti da na par sati posjeti svoje najbliže, jer rano sutradan nastavljen je parobrodima pokret prema Karlobagu. Prije podne 21. travnja u Rabu se i Stab brigade oprostio s komandantima parobroda, a poslije podne 22. 4. Brigada je ukrcana na savezničke desantne brodove (LCT i LCI)³⁵⁷⁾ i s Raba

prevezena na otok Cres. Druga dalmatinska proleTERSka brigada je tog dana likvidirala posljednje neprijateljsko uporište na ovom otoku, pa je iskrcavanje proteklo pod normalnim uvjetima.

Na Cresu je Brigadu sačekao obavještajni oficir i do 18 sati sproveo je u sastav divizije u selu Belej na Cresu. Ovdje je odmah preuzela da kontrolira srednji dio otoka.

Istog dana, kada je Brigada pristigla u sastav svoje divizije, Štab 4. armije izdao je naređenje³⁵⁸⁾ za prodor prema Trstu. Tim naređenjem je 9. divizija dobila zadatak da »nastavlja operacije na svom pravcu po predviđenom planu«. Iz toka daljnjih događaja vidi se da su tim planom bile predviđene desantne operacije u Istri.

Ovdje na Cresu završena je i primopredaja dužnosti komandanta brigade. Major Gaće Ivan upućen je za komandanta 2. proleTERSke dalma-

³⁵⁷⁾ LANDING CRAFT, TANK = Desantni "brod za tenkove.
LANDING CRAFT, INFANTRY = Desantni brod za pješadiju.
³⁵⁸⁾ Zbornik, tom XI, knj. 4, br. dok. 52.

tinske, a dotadašnji njen komandant Brano Vuletić došao je za komandanta 4. splitske brigade. To je bio šesti i posljednji ratni komandant ove brigade.

U toku 24. 4. Brigada se duž Cresa pomjerila u rejon sela Vodice—Pridošlice, a 25. 4. Štab divizije je naredio da se prebaci na padine

Konec iznad uvale Banja na sjeveroistočnom rtu Cresa. Tu je logorovala na mjestu gdje su do pred tri dana bili utvrđeni položaji njemačke obalne artiljerije i pripremala se za ukrcavanje u brodove.

DESANT NA ISTRU

Još u Slanom počeo je intenzivan političko-propagandni rad koji je borcima objašnjavao borbu naroda Istre, Kvarnerskih otoka i Slovenskog primorja za njegovo oslobođenje. Borci, Dalmatinci, kojima je oduvijek Istra bila na srcu kao otrgnuti dio naše domovine, pripremali su se da pomognu svojoj braći u borbi za slobodu i povratak u sastav svoje nacionalne zajednice.

Agitaciono propagandni odsjek je u »Glasu 4. splitske brigade« broj 3, za veljaču i ožujak 1945. objavio više članaka o povijesnom razvoju na tlu Istre, posebno o teškom porobljavanju i gruboj denacionalizatorskoj politici talijanskih fašista između dva svjetska rata. U listu »IX

udarna divizija«, br. 5. za travanj 1945. god., objavljen je između ostalih i članak iz pera Hamilcara Valtera pod naslovom »Il combattente Italiano del N. O. V. J.«, na talijanskom i hrvatsko-srpskom jeziku. U članku se, kako se iz faksimila vidi, govori o zajedničkoj borbi Talijana i Jugoslavena protiv fašizma i stavu talijanskih boraca o budućim odnosima

Italije i Jugoslavije, povezano s budućim statusom Istre. Nekoliko Talijana palo je u borbama naše Brigade u Istri.

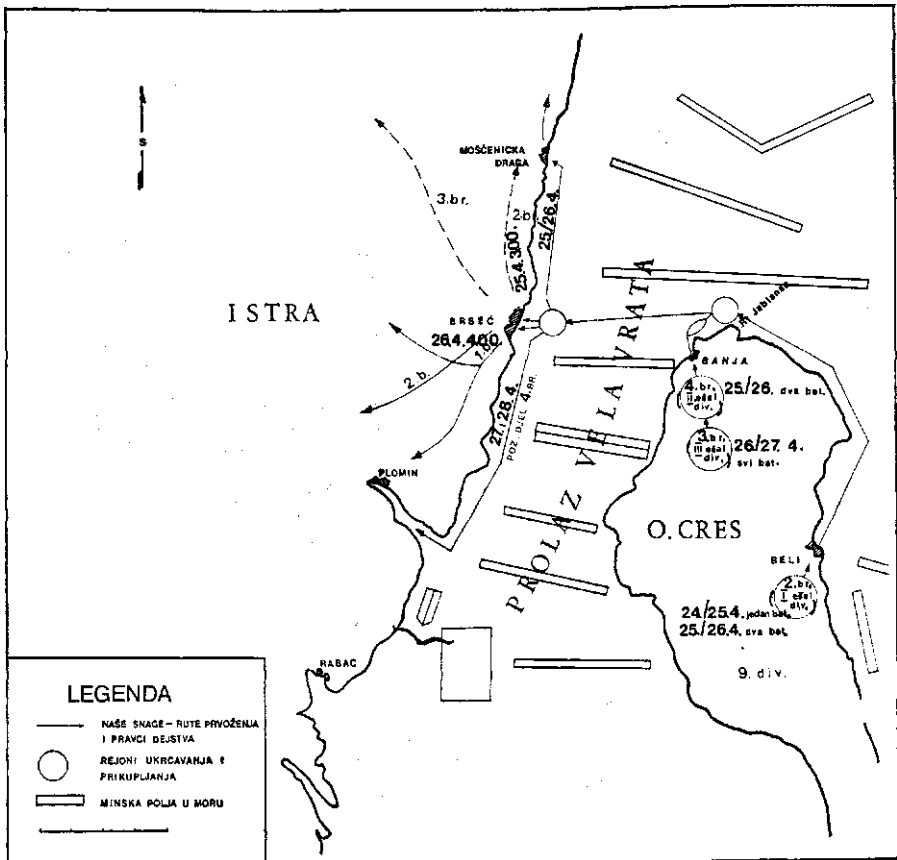
Na priredbama, usmenim novinama, u zidnim novinama, bataljonskim i četnim listovima koji su u tom periodu izlazili u imponantnom broju za ratne prilike — najveći dio prostora bio je posvećen Istri.

Komesar Brigade je na jednom mitingu u Slanome opširno govorio o našoj borbi za oslobođenje Istre i odnosima s Italijom. Na političkim satovima u tom periodu održano je 199 predavanja o Istri i prorađeno 25 raznih članaka na tu temu, zabilježeno je u politkomesarskom izvještaju.

Članstvo Komunističke partije i SKOJ-a u jedinicama prenosilo je borbeni poklič izražen u onom poznatom Titovu govoru na otoku Visu: »Tude nećemo —• svoje ne damo!«

Danas je već poznato iz povijesnih dokumenata, koji su postali dostupni, kako je teška borba vođena u međunarodnim relacijama za ove naše krajeve. Ovaj rad ne može imati pretenziju da dublje ulazi u povijest te borbe, ali ilustracije radi, pod kakvim uvjetima su se odvijala bor-

ISKRCAVANJE NA ISTRU I POČETNI RAZVOJ NASTUPANJA 25/26.
TRAVNJA 1945. GODINE

bena dejstva Brigade i od kakvog značaja su bila, citirajmo samo dio izvještaja feldmaršala Harolda Alexandra upućenog Winstonu Churchill, predsjedniku vlade Velike Britanije 1. svibnja 1945. godine:

»Ukoliko mi Kombinirani odbor načelnika generalštabova izda naređenje da okupiranu cijelu Julijsku krajinu primjenom sile, ako je to potrebno, sigurno ćemo se sukobiti sa Jugoslavenskom armijom, koja će uživati moralnu podršku bar Rusa. Prije nego što se na to odlučimo, mislim da bi bilo dobro da razmotrimo osjećanja naših vojnika po tom pitanju. Oni se duboko dive Titovoj partizanskoj armiji i gaje velike simpatije prema njihovoj borbi za slobodu. Naravno, ne bih se upuštao u procjenu reagiranja naših ljudi u domovini, koje vam je dobro poznato.«³⁵⁹) (podvukao autor)

Citirajmo još samo jednu rečenicu iz depeše, što ju je u vezi s tzv. Julijskom krajinom uputio feldmaršalu Alexanders Kombinirani odbor britanskih načelnika generalštabova:

»Naravno, Vi treba da napredujete što brže možete da biste stekli fizičku kontrolu nad što većom teritorijom prije no što stignu jugoslavenske jedinice«. ³⁶⁰⁾

Njima je dakle bilo stalo do toga da zadobiju »fizičku kontrolu nad što većim teritorijem«, a nama da što prije donesemo slobodu napaćenoj braći u Istri.

Dok smo mi na Cresu vršili pripreme za desant, neprijatelj poduzima mjere da ojača svoje položaje kod Rijeke. Prema izjavi generala Lohra, 25. 4. je 97. armijski korpus izuzet iz sastava grupe armija »C« koje su operirale u Italiji i stavljen pod komandu grupe armija »E« koje su se povlačile kroz Jugoslaviju. Padom Rijeke bila bi opasno ugrožena pozadina ove grupe. Zbog toga je 97. korpus dobio naređenje da Rijeku brani i po cijenu potpunog okruženja.

»Pošto je 20. 4. jedna partizanska brigada zauzela Cres, i pošto se i sa pravca Istre počela ocrtavati opasnost neprijateljskog pritiska prema Rijeci, to je Vrhovni zapovjednik Jugoistoka planirao: da se Pula posjedne i drži neznatnim snagama, koje bi se u slučaju potrebe mogle evakuirati morskim putem, a da se sve podesne snage upotrebe prema Rijeci«. ³⁶¹⁾ zabilježio je general Lohr.

To povlačenje njemačkih snaga prema Rijeci dovest će do nekoliko neplaniranih borbi Brigade poslije desanta u Istri.

Obalni odsjek Rijeka—Lovran bio je, pored pješadijskih snaga, posjednut i s oko 40 oruđa obalske artiljerije. Međutim, zbog strmih i nepristupačnih obala, odsjek od Mošćeničke Drage na jug do rta Mašnjak, na ulazu u luku Plomin, neprijatelj je ocijenio kao nepodesan za desantne operacije. Nije bio branjen obalnom artiljerijom, ali je za to prolaz Vela Vrata, između Cresa i Istre bio obilato pokriven minskim poljima. Iako je u Karlobagu bio nađen plan tih minskih polja, u njega se nije moglo pouzdati, jer je neprijatelj i poslije 15. travnja postavljao nove mine u ovom prolazu.

Prema iskazu na Cresu zarobljenog njemačkog kapetana fregate Montin Karla, prelaz s Cresa na Istru bio je moguć jedino na najsjevernijem dijelu otoka Cresa, i to plovnim sredstvima malog gaza. ³⁶²⁾ Zatraženo je od Mornarice da pribavi takva sredstva i izvrši dragiranje prolaza kroz minska polja.

Kako su saveznici na sve moguće način nastojali da njihove trupe prve uđu u cijelu tzv. Julijsku krajinu, to je njihovim planovima odgovaralo samo to da 97. njemački korpus i 4. jugoslavenska armija u međusobnim borbama vežu svoje snage kako bi angloameričke trupe što lakše posjele dijeli teritorij. Trebalo je, dakle, na neki način stvoriti nepremostive teškoće i za desant na Istru snaga 9. divizije.

») Zbornik, tom XI, knj. 4, str. 986.

») Arhiv VII — NAV — Nemci — k. 70, br. reg. I. Izjava generala Lohra.

») Arhiv VII — NOV — k. 814, f. 2, dok. 12.

Iz tih razloga su saveznici pod raznim izgovorima uskratili svoju pomoć za ovaj desant. Za prevoženje Brigade od Raba do Cresa saveznici su bili stavili na raspoloženje svoje LCT i LCI, pa je kao neposredno osiguranje konvoja uz nas plovio i jedan torpedni čamac Jugoslavenske kraljevske mornarice. Međutim, za prevoženje s Cresa u Istru nije bilo tih plovnih sredstava. Saveznici su ih povukli.

1§

U svrhu prikupljanja obavještajnih podataka Štab divizije uputio je najprije u Istru Obavještajni centar s radio-stanicom i Izviđačku četvu divizije. Tako su dopunjeni podaci o najpovoljnijem mjestu za desant i o neprijateljskim snagama na sektoru, što ih je već bio dostavio obavještajni oficir Pomorske komande sjevernog Jadrana. On se od ranije nalazio na tom prostoru.

Na osnovi svih ovako prikupljenih podataka i raspoloživih plovnih sredstava, što ih je Mornarica prikupila u luku Beli na Cresu, odlučeno je da se desant prvog ešalona divizije izvrši na sektoru Brseča. Taj dio kanala bio je u dometu neprijateljske obalne baterije u Ičićima, ali bilo je vjerojatno da će desantna sredstva noću proći s relativno malim gubicima.

Diviziji koja je bila vična ratovanju po planinskim bespućima nisu ni gotovo vertikalne i do 100 metara visoke obalne stijene, na predviđe-

nom sektoru za iskrcavanje, predstavljale neku ozbiljnu prepreku. Uz to jezgro divizije činili su borci i rukovodioci porijeklom s obale i otoka vični moru i brodovima, što je za ovakve operacije bilo i te kako značajno.

Nakon brzo obavljenih priprema 25. 4. u 00.45 isplovio je prvi konvoj sastavljen od tri motorne splavi i dva motorna jedrenjaka (»Dalma-

cija« i »Rava«), Na konvoj su ukrncani dijelovi 2. dalmatinske proleterске brigade: jedan bataljon, četa automatičara, četa pionira, četa za vezu s radio-stanicom, odjeljenje teških bacača i 50 konja.³®)

Naoružani brodovi (NB-15 i NB-13) štitili su konvoj, a NB-3 i PČ-1 su prethodno izvršili dragiranje, pretraživanje plovne rute improviziranom minolovkom.

Štab divizije dao je zadatak dijelovima prebačenim ovim prvom konvojem da štite mostobran kod Brseća za iskrcavanje ostalih snaga divizije. Na večer, 25. 4. u 19.30 isplovio je drugi konvoj s ostalim dijelovima 2. dalmatinske, a u 23.30 sati otpočelo je ukrcavanje 4. splitske brigade u uvali Banja. Do 1 sata 26. 4. ukrncano je 1200 boraca i 70 konja prvog ešalona Brigade. Pozadinski dijelovi iskrcani su kasnije u luci Plomin.

³®) Arhiv VII — NOV — k. 2023, f. 9, dok. 23. Operativni izvještaj pomorske komande sjevernog Jadrana.

Velikom preciznošću proveli su rukovodioci konvoja cijeli sastav kroz minska polja od uvale Banja do Brseća. Motorni jedrenjaci pristali su na malom pristaništu podno strmih stijena ispod Brseća, a motorne splavi na maloj plaži između stijena sjevernije od pristaništa. Mostobran je osiguravala cijela 2. dalmatinska proleterska, pa je iskrcaj izvršen bez incidenata. Svitalo je kada smo se popeli do brsečkog groblja. Brodovi su se vidjeli u povratku kao na dlanu, pa je na njih otvorila vatru neprijateljska baterija kod Ičića. Hici nisu mogli biti precizni, pa je konvoj prošao bez gubitaka.

Izviđačku četu uputio je Štab brigade da se hitno poveže sa jedinicom Operativnog štaba za Istru na planini Sisol. Vodnik voda ove čete Šaskor Tadija sjeća se kako je odmah nakon iskrcavanja, gotovo u trku, produžilo do baze u planini. »Veselje drugova Istrana, na vijest da se kod Brseća iskrcala skoro cijela 9. divizija, bilo je neopisivo. Brzo su nas nahranili i s nama skupa se spustili niz planinu u susret Brigadi. Bili su raspoređeni po bataljonima i četama kao vodiči i hrabro su se borili s nama skupa« — sjeća se Tadija.

Druga dalmatinska je produžila nastupanje prema Lovranu i dalje prema Opatiji, jedan bataljon 43. istarske divizije držao je bočno osiguranje na Velikoj Učki, a 4. splitska udarna dobila je zadatak da pročisti teren od Mošćenice do Plomina i dalje do Raše.

Još 25. 4, za vrijeme priprema za desant, Štab brigade izdao je u 10 sati ovu

Z A P O V I J E S T

Sekcija Albona³⁶⁴ (Labin) 1 : 100 000

Podaci o neprijatelju:³⁶⁵

Neprijatelj na pravcu dejstva naše brigade smješten je u garnizonima Domenica (Nedeljščina)—Stermaz (Strmac)—Carpano (Karpan)—Albona (Labin) i rt Sv. Andrija, jačine oko 250 vojnika, uz pješađijsko naoružanje ima 2 protukolca a u dubljoj pozadini nalazi mu se još približno toliki broj snaga.

Podaci o našim snagama :

Naša II brigada, koja će se za sada nalaziti desno od nas orjentirana je prema sjeveru, te dijelovi naše brigade, koji će imati defanzivni karakter do prikupljanja ostalih snaga naše divizije.

U vezi toga

N a r e đ u j e m o

1. II bataljon, po dolasku u Brseć, ojačan sa odjeljenjem minera, a dok će svoja tri teška bacača ostaviti kod I bataljona, polazi najpogodnijim pravcem sa ciljem da izbije na liniju Vosila (Vozilići)—Fianona (Plomin), te da istog pasjedne sa svojim snagama. Jedan svoj vod sa 1 teškom bredom izbacit će na samom rtu Maonah (Mašnjak). U toku sutrašnjeg dana poduzet će izviđanje u pravcu pomenutih garnizona.

^{m)} Za pisanje zapovijesti korištene su zaplijenjene talijanske karte na kojima su imena mjesta bila potalijančena. U zagradama su dati nazivi, na hrvatskom jeziku.
³⁸⁵ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 17—15/2. Zapovijest Štaba 4. splitske udarne brigade od 25. 4. 1945.

Mineri da ispitaju miniranu cestu sjeverozapadno od Fianona za 800 m i most kod Inenići, te ujedno da miniraju cestu kod Vosila.

2. Geta automatičara polazi sa Bresca (Brseća) pravcem S. Martin, S. Croce (Sv. Martin—Sv. Križ) gdje posjeda položaje iznad komunikacije kod s. Croce i Rud sa zadatkom dubljeg izviđanja u pravcu s. Carolovici (Karlovići), ojačana sa jednim odjeljenjem minera, koji će imati zadatak miniranja iste komunikacije.

Komanda čete nalazit će se u s. Rud.

3. Izviđačka četa poduzet će u toku sutrašnjeg dana izviđanje pomenutih neprijateljskih garnizona i to u dva pravca: desni pravac Vosilla (Vozilići)—Chersano (Kršan)—Sincovići (Sinkovići)—Zaići, lijevi pravac Fianona (Plomin)—Veselizi—M. Sopracosi trigonometar 474—Vizani (Vicani). Po prikupljenim podacima povući se do našeg II bataljona. Skreće se pažnja na najveću opreznost, pošto u istim pravcima i neprijatelj upućuje nekad svoje izviđačke dijelove.

O svim novostima i zapažanjima redovito izvještavati ovaj Štab.

4. I bataljon smjestit će se na prostoriji sjeverno od Stepza (Stepca) u zaseoku do komunikacije. Postavit će osmatrače na M. Sissol (Sisol).

5. Štab brigade sa ostalim prištapskim dijelovima kao i prihvatnica za ranjenike nalazit će se u Stepza.

6. Veza će se telefonski postaviti sa štabovima bataljona i četom automatičara. Radiofoničnu vezu održavati redovito po primljenom planu«.

U toku dana 26. 4. na osnovi prikupljenih obavještenja, Štab brigade je djelomično izmijenio ovu zapovijest, pa je i I. bataljon orijentirao na pravac Plomina, gdje se nalazila nevelika neprijateljska posada.

Navečer, 26. 4, otpočele su tako borbe za oslobođenje Labinštine.

BORBE ZA OSLOBOĐENJE LABINŠTINE

Na osnovi ovako izmijenjenog plana 2. bataljon je upućen preko Kaliča da izbije na cestu Plomin—Vozilići i sa zapadne strane sadejsivuje I. bataljonu koji je napadao Plomin s istoka i sjeveroistoka.

Prvi bataljon je jedan vod isturio na Sisol, svoj protutenkovski vod je uputio s četom automatičara da zapriječi komunikaciju Vozilići—Šušnjevicu istočnom stranom Čepić polja. U Šušnjevicu, Vranju i V. Učki nalazile su se neprijateljske snage nepoznate jačine, pa je postojala vjerojatnost njihove intervencije i tim smjerom. Pješadijska, mitraljeska i minobacačka četa krenule su cestom prema Plominu, a od dvije čete formirana je brigadna rezerva.

Pred večer, 26. 4, ove tri čete izbile su pred Plomin i u kratkom okršaju padom mraka protjerale neprijateljsku posadu. Bijeg neprijatelja bio je tako nagao da je ostavljeno i lično naoružanje i oprema. Drugi bataljon nije uspio blagovremeno posjesti liniju duž puta Plomin—Vozili-

ći, pa se neprijatelj izvukao bez gubitaka u živoj sili. U luku Plomin 1. bataljon je ušao bez borbe.³⁶⁶)

Izviđačka četa brigade jednim svojim vodom nastavila je izviđanje prema rtu Sv. Andrija i Rabcu i tu zarobila posadu od 12 vojnika. Drugim vodom izviđala je u pravcu Kršana i sela Sinković. Stab brigade prešao je iste večeri u Plomin, a s njim i dio brigadne ambulante.

Na osnovi usmenog naređenja Štaba 9. divizije, odmah po dolasku u Plomin, Stab brigade je izdao zapovijest:

— da 2. bataljon napadne i likvidira neprijateljske posade u Svetoj Nedjelji (Nedeljščini) i Strmcu;

— da 1. bataljon preuzme kontrolu prostora između Plomina i položaja 3. dalmatinske brigade na Maloj i Velikoj Učki, a dva voda da uputi na osiguranje desnog boka 2. bataljona od pravca Pazina na sektoru *Drenlj e—B olj eskō*.

Ova zapovijest je također izdana usmeno, a pismeno nije ponovljena, te nije ni nađena u arhivama, ali su se, prema izvještaju Štaba brigade op. br. 101 od 8. 5. 1945. i bojne relacije Štaba 2. bataljona od 29. 9. 1945. g. te sjećanja File Radića, komandanta 2. bataljona i Drage Sičića, političkog komesara 1. bataljona mogle rekonstruirati glavne smjernice iz te zapovijesti.

Prema obavještajnim podacima s kojima je raspolagao Stab brigade u času izdavanja zapovijesti (27. travnja 1945. u 3,30 sati) u Strmcu se nalazila posada od 20, a u Nedeljščini od 50 neprijateljskih vojnika. Naređeno je 2. bataljonu, da s jednom četom ojačanom odjeljenjem minobacača i jednim teškim mitraljezom napadne posadu u Strmcu, a ostalim snagama posadu u Nedeljščini. Stab brigade namjeravao je da u naletu očisti ova mjesta, a potom produži napadima na Labin, Karpan i Rašu te na rijeci Raši organizira zaprečnu liniju prema snagama koje bi eventualno pokušale intervenirati iz pravca Pule.

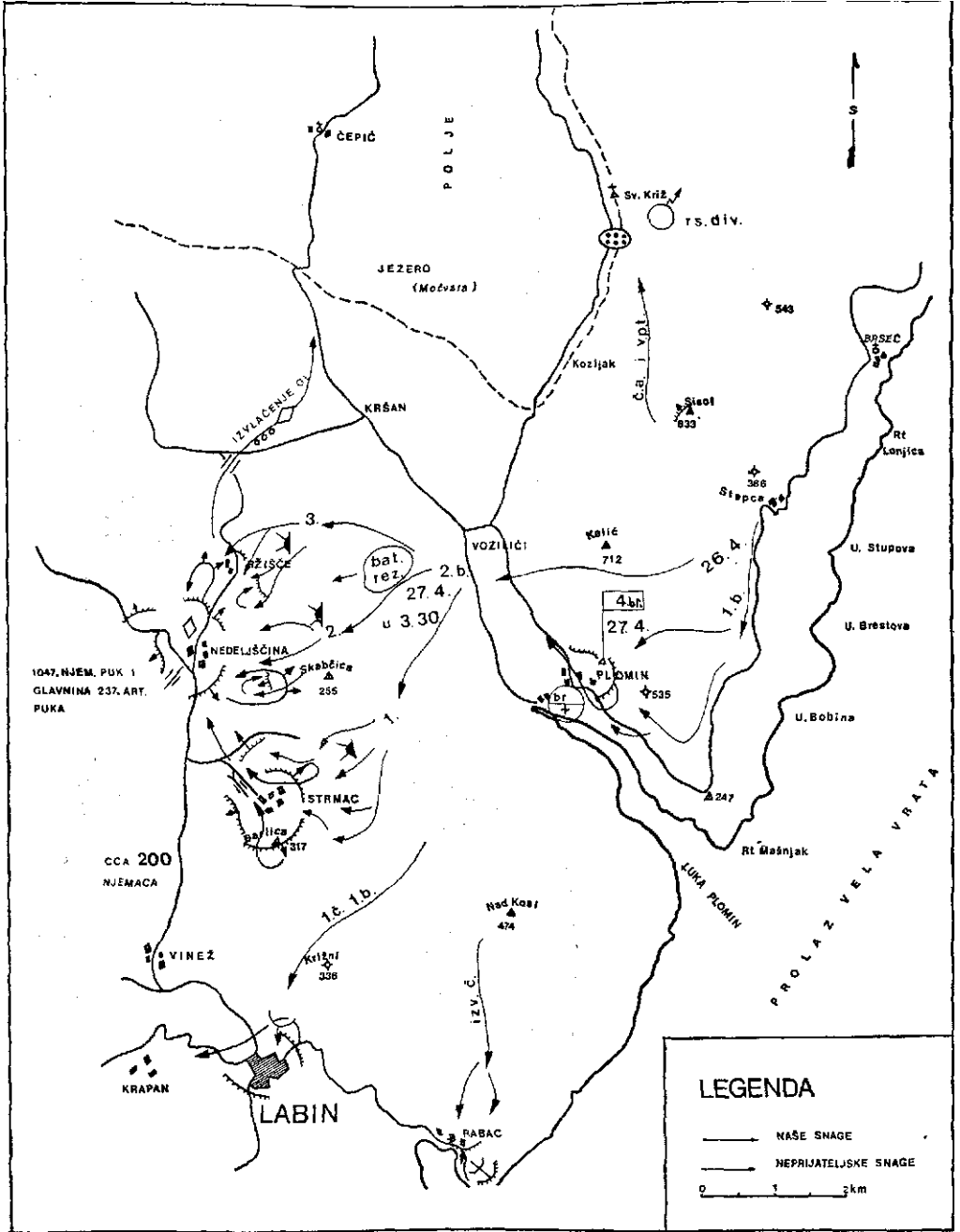
Ni Stab 9. divizije ni Štab 4. splitske brigade, vidi se iz pomenutog izvještaja, nisu znali da je 27. travnja u 1 sat u Nedeljščinu izbila neprijateljska kolona sastavljena od glavnine njemačkog 1.047. puka i dijevoja 237. artiljerijskog puka u ukupnoj jačini od oko 1.500 vojnika. Prema obavještenjima koji su obavještajci saznali tek 28. travnja, ta kolona je krenula iz Pule 24. travnja i preko Barbana 27. travnja izbila u Nedeljščinu. U koloni je bilo oko 100 zaprečnih kola, 8 kamiona 6 automobila gusjeničara, neutvrđeni broj topova, motocikla i bicikla, te jedan tenk.

Ove trupe bile su na maršu iz Pule prema Rijeci, kamo su bile pozvane u sastav svoje matične divizije, koja je na riječkom frontu već vodila teške borbe s jedinicama 4. armije. Na prenočištu su ove snage isturnile jaka osiguranja u Strmac i Ržišće.

Ivan Kiršić, tada odbornik Narodnooslobodilačkog odbora u Nedeljščini, sjeća se da je on 26. travnja od nekog našeg obavještajnog oficira

^M Knjiga depeša 4. splitske brigade, depeša broj 56 od 26. travnja 1945. Arhiv VII, k. 347, reg. br. 8/5 i sjećanja političkog komesara 1. bataljona 4. splitske brigade Drage Sičića.

BORBE ZA OSLOBOĐENJE LABINSTINE 26. I 27. TRAVNJA 1945. GODINE

dobio pismo na njemačkom jeziku kojim je posada sela pozvana na predaju. Njemački oficir kome je predano pismo, pošto je znao za dolazak pukovske kolone iz Pule nije uopće odgovorio na ovaj zahtjev. »Mjesni narodnooslobodilački odbor je — kaže Kiršić — čim je saznao za dolazak kolone poslao obavještenje o tome, ali ono izgleda nije stiglo do Štaba brigade, ili barem ne na vrijeme«.

Tako se dogodilo da je bataljon jačine oko 500 boraca napao neprijateljsku kolonu jačine oko 1.700 vojnika, i to u naseljenom mjestu, gdje su Nijemci svaku kuću veoma brzo pretvarali u otpornu točku.³⁶⁷⁾

Stab 2. bataljona je za napad na Strmac odredio svoju 1. četu, ojačanu jednim teškim bacačem, s dvije protutenkovske puške i dva teška mitraljeza — bređa. S četom je iz Štaba bataljona krenuo zamjenik komandanta Novaković Milan. Od raskrsnice kod Vozilića vodiči su četu doveli do 6 sati pred neprijateljske položaje.

Strmac je malo naselje od nekoliko rudarskih radničkih zgrada s postrojenjem rudničke električne centrale na zapadnom rubu sela. Zgrada postrojenja s dvorištem opasanim visokim kameno-betonskim zidom bila je organizirana kao obrambeni čvor s bunkerima na uglovima. Dio posade stanovao je u jednoj od rudarskih zgrada u blizini postrojenja.

Sva tri voda čete napala su istovremeno, ali je 2. vod, postigavši iznenađenje, s jednom grupom boraca, s komandirom Tolić Antom na čelu zatekao na spavanju grupu oficira i podoficira u jednoj od zgrada. Desetari Drmić Pavao, Dujilović Franjo, Režić Josip, te borac Rebić Ante i vodnik Brstilo Ante uskočili su s bombama u kuću i likvidirali cijelu grupu. Samo jedan podoficir bio je zarobljen. Njega je borac Ačić Jerko poveo do komande čete. U putu kroz šipražje Nijemac se iznenada bacio na Ačića i zgrabio ga za pušku u pokušaju da mu je otme. Ačić se hrvao s njim dok jednom rukom nije uspio izvući nož i njime dokrajčiti nacistu.

Vodnik Kezić Karlo i vodni delegat Brzica Mate napali su sa svojim vodom bunker na ulazu u dvorište postrojenja. Desetari Mustapić Franje i Brkljača Milan pokušali su sa svojim desetinama bombama likvidirati bunker. Bili su odbijeni dobro isplaniranom mitraljeskom vatrom.

Umjesto na posadu od tridesetak vojnika četa je naletjela na bočno osiguranje pukovske grupe iz Nedeljščine, koje je imala oko 200 ljudi i bilo ojačano s dva četverocjevna protivavionska topa (»flak«) i jednim protutenkovskim topom. Element iznenađenja, koji je u početku postignut, nije bio dovoljan da bi se postigao uspjeh. Protunapadom Nijemci su uspjeli potisnuti i vod Brstila Ante iz naselja i pokupiti svoje mrtve.

Ipak je četa organizirala još jedan napad kojim su se dva voda s jugoistočne i istočne strane pod zaštitom minobacačke vatre primakla na jurišno odstojanje i izvršile juriš. U jurišu je od mitraljeske vatre poginuo vodni delegat Lalić Ante, a teško je ranjen vodnik Radić Duje. Ni-

367) Operativni izvještaj Štaba 4. splitske brigade za akciju na Strmac i Sv. Nedjelju, Arhiv VII — NOV — k. 847 A, br. reg. 7—1/5. Bojna relacija 2. bataljona 4. splitske brigade, Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 11/5. Knjiga depeša Štaba 4. splitske brigade, depeša broj 63 od 28. 4. 1945. Arhiv VII — NOV — k. 844—A, br. reg. 9—27/2. Izjava Ivana Kiršića data u razgovoru sa autorom dana 13. travnja 1975. u Nedeljščini. Zabilješka u arhivi autora.

jemci su ga u prtotunapadu onesviještenog našli i zarobili. U ovom jurišu poginula su još tri borca, a ranjeno ih je pet.

Nakon što je četa odbila njemački protunapad, pokušalo se još jednim jurišem. I on je bio odbijen uz gubitke od 2 mrtva i 4 ranjena. Dva teška ranjenika su ubrao umrla. I neprijatelj je imao velike gubitke. Po našim procjenama oko 20 mrtvih i ranjenih.

Ovako veliki gubici i uporna neprijateljska obrana prisilili su četu da se povuče na polaznu liniju s koje je minobacačkom i mitraljeskom vatrom sve do 12 sati tukla neprijateljske položaje. Oko 12 sati Nijemci su bili prisiljeni da se povuku prema Nedeljščini, a četa ih je preko Strmca slijedila napadajući njihove zaštitnice.

Za vrijeme ovih borbi 1. čete oko Strmca 2. i 3. četa napadale su Nedeljščinu.

Plan Štaba bataljona bio je da s 3. četom obuhvati i napadne selo sa sjeverozapada, a s 2. četom s jugoistoka. Štab je smatrao da treba iznenadnim napadom u naletu likvidirati neveliku posadu, a tek ako se u tome ne bi uspjelo onda upotrijebiti i četiri teška bacača. U rezervi je zadržan jedan vod 3. čete.

Treća četa se u maglovito i kišno svitanje prikrala zaseoku Ržišću s jednim vodom a s drugim vodom grupi zgrada u centru sela. I ovdje je neprijatelj bio iznenađen. Bombaši Zovko Mate i vodnik Popić Jozo kroz prozor jedne zgrade ubacili su bombe i uništili cijelu grupu od četiri oficira i nekoliko podoficira. Zatim su se pokušali prebaciti do slijedeće grupe zgrada, šticeći mitraljeskom vatrom. U tom prebacivanju od njemačkog mitraljeza poginuo je vodnik Popić. Potisnuvši Nijemce i iz ostalih zgrada, četa je zaplijenila jedan protutenkovski top i jedan »flak«. Ostale su na tom dijelu sela još samo dvije usamljene čvrste kamene zgrade iz kojih je neprijatelj pružao ogorčeni otpor. Borac Zovko Mate se popeo preko neke nadstrešnice na krov jedne zgrade otkrio crijepove i preko krova ušutkao bombama njemačke vojnike.

Međutim, iz jugozapadnog dijela sela, gdje se bila ulogorila glavina 1047. puka, njemački štab ubacio je u protunapad svježe snage odmah nakon prvih desetak minuta borbe. One su energično napale i brzo počele zaobilaziti bokove obiju četa. Štab bataljona je onda uveo u borbu i vod 3. čete iz rezerve, a minobacačima je naredio da tuku neprijatelja u nastupanju.

Razdanilo se, pa su Nijemci stavili u pokret i svoja dva tenka. Da bi izbjegle opkoljavanje, čete su se morale povući. Trebalo je izvlačiti nekoliko ranjenika, pa su desetar Runje Luka i mitraljezac Ban Mijo iz zaklona jedne kamene gomile zadržavali svojom mitraljeskom vatrom neprijatelja, dok su bolničarke Cikatić Neda i Ratić Stana uspjele povući četiri ranjena druga. Mitraljesci su se tek onda povukli.

Da bi se omogućilo spašavanje još dvojice ranjenika, vodnik Grubić Ante izvršio je sa svojim vodom protunapad na lijevom krilu. U tom protunapadu ranjen je i nišandžija na mitraljezu »bren« Mate

Lešina. Desetar Poljak Jozo i bolničarka Bandalović Ljubica priskočili su da ga izvuku. Štitio ih je svojim mitraljezom Talijan Gaspari Nello. U tom pokušaju poginuo je desetar Poljak i Lešina Mate, a bolničarka je bila teško ranjena. Umrla je za vrijeme prenošenja od Plomina do Brseča.³⁶⁸⁾

Bandalović (Ivana) Ljubica, rođena 1928. u Splitu umrla od rana dobijenih u borbama kod Nedeljščine, općina Labin, Istra; sahranjena na groblju u Brseču

Tog jutra su borci ovih dviju četa u napadu na šesterostruko jačeg neprijatelja pokazali čuda od junaštva. Ipak su pred mnogo jačom silom morali odstupiti. Trideset i osam mrtvih i ranjenih palo je tog jutra iz bataljona. Petnaestorica mrtvih sahranjena je na groblju u Nedeljščini, a rudari i seljaci Labinštine postavili su im kasnije skromnu ploču s natpisom :

³⁶⁸⁾ Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 5—11.

»Na grobu će izniknut cvijeće
za daleko neko pokoljenje*?⁶⁹)

I neprijatelj je pretrpio velike gubitke, prvenstveno od iznenadnih udara bombaša. Prema našim podacima imali su ukupno 74 mrtva. To ga je natjeralo da istog popodneva odstupi u brzini prema Sušnjevici.

Evo kako je o tim borbama pisao »Hrvatski list«, glasilo JNOF-a za Pulu, u broju 80 od 28. 4. 1945:³⁷⁰)

»IV armija u Istri«

Strmac i Sv. Nedjelja oslobođeni.

Junački dalmatinski borci IV udarne splitske brigade oslobodili su, nakon jednodnevne borbe 27. IV Strmac i Sv. Nedjelju u kotaru Labin, zatim su suzbili kolonu Nijemaca, koja je bila na putu za pojačanje neprijatelja koji pruža otpor u borbi za Rijeku.

Neprijatelj je pretrpio velike gubitke u ljudstvu. Zahvaljujući požrtvovnosti i vještini naših boraca sačuvani su uređaji rudnika i električne centrale. Dok braća Dalmatinci oslobađaju jugoistočne dijelove Istre, u zapadnim dijelovima nalaze se jedinice 43. istarske divizije i oslobađaju mjesta.

Oslobodenje Strmca i Sv. Nedjelje naišlo je kod naroda na veliko oduševljenje. Hrabrost i odlučnost sinova Dalmacije zadivile su naš narod. Nema čovjeka na Labinštini koji već ne zna o hrabrom 17. godišnjem borcu koji je sam ušao u garnizon, gdje se sukobio s grupom Nijemaca i s dva rafala ubio njih 10. Dok se drugi jedan borac više od pola sata borio prsa o prsa s mnogo jačim Nijemcem i potpuno ga savladao.

U oslobođenju ovih mjesta učestvovao je i sav narod. Naročito su se istakle omladinke, koje su neprestano bile na položaju uz borce i pomagale im pri prenošenju municije. Ovaj jedinstveni način sudjelovanja naroda u borbi oduševljava naše borce. Oni kažu: »Sretni smo da možemo jurišati za ovakav narod«.

^{370a} U operacijskom izvještaju Štaba brigade (Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 7—1/5) navedeno je da je bataljon imao gubitke od 12 mrtvih i 20 ranjenih. Međutim, u toku rada na ovom rukopisu utvrđeno je, da je stanovništvo Nedeljšćine nakon ove borbe u zajedničku grobnicu sahranilo 15 boraca. Na nadgrobnoj ploči, koja je naknadno postavljena urezana su imena desetorice boraca, a osim toga je navedeno još »četiri druga i jedna drugarica čija imena ostadoše nepoznata«. Na ploči su imena: Dunkić Nikola, Krstičević Davor, Marinović Jozo, Smoljanović Stipe, Tadić Nikola, Juričev Ante, Beš Nikola, Lešina Mate, Popić (nema imena, ali je naknadno utvrđeno, Jozo) i Hrabar Dinka.

Iz knjige gubitaka 9. divizije, bojne relacije 2. bataljona (Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 11—4/5) i članka Ivana Trančica u Biltenu 9. divizije od 14. 5. 1945. pod naslovom »Moramo ga spasiti« (Arhiv VII — NOV — k. 36, br. reg. 15) utvrđena su imena trojice od četvorice nepoznatih, to su: vodni delegat Lalić Ante, vodnik Poljak Jozo, borac Pavlov Ante. Nepoznata drugarica, utvrđeno je, da je to Kundid Palmira bolničarka 2. čete, 2. bataljona.

Na groblju u Brseču sahranjena je bolničarka Bandalović Ljubica, koja je umrla na putu evakuacije prema Brseču od rana zadobivenih u ovoj borbi.

U Labinu je sahranjen jedan nepoznati borac koga su seljaci našli na bojištu dva dana poslije borbe. Bio je u nesvijesti ali još živ, teško ranjen. Bio je prenet u bolnicu u Labinu, ali je umro ne došavši svijesti. (Izjava Ivana Kiršlca).

U Plominu su također sahranjena dva nepoznata borca koji su bili ranjeni u ovim borbama za oslobodenje Strmca i Nedeljšćine. Ukupno je dakle u ovim borbama poginulo 19 boraca.

Usljed neobaviještenosti na nadgrobnoj ploči u Nedeljšćini urezano je da su to bili borci 26. umjesto 9. divizije.

↔ Uvećana fotokopija članka iz »Hrvatskog lista« izložena je u Zavičajnom muzeju Labin.

I zaista smo bili sretni. Nigdje na našim stazama nismo naišli na takvo oduševljenje naroda, takvu požrtvornost omladine. Oduševljenje je bilo ogromno. Za prenošenje ranjenika za čas bi se okupila dvostruka veća grupa omladinki nego je bilo potrebno. Samo u jugoistočnoj Lici se požrtvornost omladine mogla mjeriti s ovom u Istri.

Samo jedan detalj: Za vrijeme borbi u Strmecu Nijemci su zarobili teško ranjenog vodnika Radić Duju. Bile su mu prostrijeljene obje noge. Kada su se povukli u Nedeljščinu i njega su povelili na nekim seljačkim

kolima. Dok se u Nedeljščini formirala kolona za daljnje probijanje prema Sušnjevici, sukobile se su patrola 1. čete 2. bataljona s dijelovima osiguranja ove kolone. Ta pucnjava unijela je nemir u njemačke redove, pa su i stražari skočili u zaklon. Omladinke iz Nedeljščine iskoristile su tu odsutnost stražara, izvukle ranjenika i sklonile ga u neku staju. Nekoliko minuta kasnije kolona Nijemaca je krenula s dosta panike, a nešto kasnije u selo je za njima ušla prethodnica ove čete. Omladinke su odmah četi predale ranjenika, koji je ubrzo evakuiran do brigadne ambulante u luci Plomin.

Nakon odstupanja njemačkog puka prema Kršanu i Sušnjevici, 1. četa 2. bataljona dobila je zadatak da se priključi 1. četi 1. bataljona i nastupa preko Karpana na Rašu.

Dvije čete 2. bataljona preuzele su daljnje gonjenje neprijatelja istočnom stranom Čepić polja, a dijelovi 1. bataljona i Četa automatičara orijentirani su prema Sušnjevici.

Iste večeri neprijatelj je pred pritiskom ovih snaga napustio Labin, a u toku noći i Karpan, te se povukao u Rašu. Ujutro su čete napale i ovo mjesto. Raški rudari organizirali su čuvanje rudničkih postrojenja. Frane Barišić, komandir 1. čete 1. bataljona, sa svojom četom žestoko je napao. Uz sadejstvo 1. čete 2. bataljona neprijatelj je nakon trosatne borbe natjeran u bijeg. Nije mu uspjelo izvršiti pripremljeno uništavanje rudnika.

Odstupajući preko rijeke Raše neprijatelj je porušio most, pa je gonjenje prekinuto. U toku noći tu liniju je preuzeo Kvarnerski odred mornaričke pješadije, a dijelovi brigade su dobili hitnu zapovijest da se prikupe u rejonu Čepić polja. Gubici neprijatelja u borbama za Rašu iznosili su, prema izvještaju Štaba brigade, 10 mrtvih i 16 ranjenih. Jedan neprijateljski vojnik je zarobljen. Zaplijenjen je jedan četverocijevni i jedan jednocjevni protivavionski top (flak) 20 mm, 3 teške brede i skladišta s ogromnim količinama raznog materijala, kojeg neprijatelju nije uspjelo ni uništiti ni evakuirati uslijed brzog nastupanja ovih četa.³⁷¹⁾

BORBE U POKRETU PREMA TRSTU

Dijelovi pukovske kolone njemačkog 1047. puka zanoćili su 27. 4. u selu Šušnjeвица, a glavnina je produžila za Vranje u namjeri da se idućeg dana, pošto prikupi i još neke jedinice, preko Učke probije za Rijeku. Istovremeno se u Pazinu pripremao za pokret 1218. bataljon za osiguranje sa zadatkom da pravcem Cerovlje—Pas—Boljun uđe u sastav grupacije na sektoru Vranje—Šušnjeвица.

Sve te trupe imale su svoju komoru i teška oružja samo djelomično motorizirane. Za prevoženje velikog dijela komore silom su mobilizirali volovske zaprege, jer konja u Istri praktično više nije bilo. Talijanski

аb) Izvještaj Štaba 4. splitske brigade, Arhiv VII, k. 847, br. reg. 7/5.

fašisti bili su ih davno oduzeli seljacima. To je pokrete ovih kolona, i pored relativno dobrih istarskih cesta, veoma usporavalo.

Dva bataljona i prištapske jedinice 4. splitske brigade bih su rasturjeni na velikom prostoru, od Raše na jugu do Sušnjevice na sjeveru, kada je Stab 4. armije 27. 4. 1945. primio od General-štaba Jugoslavenske armije depešu.

»Prvo: Naredili smo G. S. H. (Glavnom štabu Hrvatske) da uputi 8. diviziju pravcem Brod—Čabar—Lož. Ova će divizija služiti za obezbjeđenje vašeg boka sa sjevera i stavlja se pod vašu komandu. Drugo. Na vašem sjevernom krilu potrebno je da stvorite grupu sastava 20, 29. i 13. divizija i da njome bezobzirno nadirete opštim pravcem Lož—Trst. Treće. Južna grupa sastava 9, 19. i 26. divizija treba da energično napadne Rijeku i ako bi otpor bio suviše jak i borba se zategla onda energično nadirati opštim pravcem Klana—Trst a za blokadu Rijeke postavite jednu diviziju koja treba da vam jednovremeno štiti lijevi bok ove grupe. Četvrto. Neophodno je oko Trsta angažirati 43. 30, 31. Slovensku diviziju IX korpusa, s tim da već sada odpočnu uvodne borbe za Trst.

Titov³⁷²⁾

Već rano 28. 4. Stab 4. armije obavijestio je Glavni štab Slovenije između ostalog:

»Uhvatili smo vezu sa IX korpusom i izdali mu naređenje da napadne Trst. Pravcem Buzet—Trst uputili smo 9. diviziju sa zadatkom da napadne Trst sa juga.«³⁷³⁾

Radio-depešom izdata naređenja Štab 4. armije 29. 4. u 18 sati potvrđuje pismenom (op. br. 109) zapoviješću.³⁷⁴⁾ U njoj uz ostalo stoji:

»I. Njemačka vojska u Italiji je prestala sa otporom i kapitulirala.

Pred frontom 4. armije 188. i 237. njemačka divizija produžavaju sa otporom na sektoru Gumanac—Klana—Rijeka—Castelnuovo—Trst«.

U vezi s tim 9. diviziji je naređeno:

— da sa sadašnjeg prostora jednom brigadom napada Kastav u cilju sadejstva sa 19. divizijom za zauzimanje Rijeke;

— da sa dvije brigade nastupa bezobzirno pravcem Vranje—Trst sa zadatkom ovladavanja Trstom s jugoistočne strane;

— da se na svom desnom krilu osloni na lijevo krilo 43. istarske divizije, a na lijevom krilu zonu djelovanja proširi sve do zapadnih obala Istre;

— Kvarnerski odred mornaričke pješadije i istarski odredi orijentirani su prema Puli.

Stab 9. divizije svojom zapovijesti³⁷⁵⁾ od 28. 4. u 23.30 precizirao je način izvršenja osnovnog zadatka divizije.

»Usiljenim maršem kretati se pravcem Buzet—Trst, likvidirajući usputne garnizone i pred samim Trstom stvoriti uslove za oslobodenje ovog našeg najvećeg grada«.

³⁷²⁾ Zbornik, tom XX, knj. 4, str. 604.

³⁷³⁾ Zbornik, tom XI, knj. 4, str. 606.

³⁷⁴⁾ Zbornik, tom XI, knj. 4, str. 458.

³⁷⁵⁾ Arhiv VII—NOV—k. 843, f. 1, dok. 13.

Naređeno je:

— 2. dalmatinskoj proleterskoj brigadi da preuzme položaje 3. dalmatinske udarne brigade na liniji Volosko—Fobri—Rukavac;

— 3. dalmatinskoj udarnoj brigadi da brzo prikupi svoje dijelove na prostoru M. i V. Učke i u toku 29. 4. skupa s dijelovima 4. udarne brigade napadne neprijatelja u Sušnjevići i nakon likvidacije nastavi bezobzirno pokret pravcem Vranje—Lupoglav—Roč — likvidirajući usput ove garnizone, potom napasti i zauzeti Buzet. Ova brigada skupa s artiljerijskim divizionom 9. divizije i prištapskim dijelovima divizije obrazuje jednu kolonu nastupajući prema Trstu;

• drugu kolonu obrazuje 4. splitska brigada. Ona je u toku 28. 4. imala prikupiti svoje jedinice i ujutro 29. 4. skupa s 3. brigadom napasti neprijatelja u Sušnjevići a po njegovom likvidiranju produžiti odmah nastupanje pravcem Boljun—Borut—Draguč—Buzet. U Buzetu uzeti kratki odmor pa produžiti prema Trstu.

U Pazinu se nalazila jaka neprijateljska borbena grupa »Volc« od koje je prijetila opasnost lijevom boku divizije, pa je Stab brigade upozoren da osigura taj pravac.

Nisu nađene pismene zapovijesti Štaba 4. brigade za ove operacije. Nije bilo ni vremena za njihovo uobličavanje. Izvještaji o ovim borbama su također najvećim dijelom izgubljeni, ali na osnovi izvještaja i operativnog dnevnika Štaba 9. divizije, nekih neprijateljskih dokumenata i sjećanja nas neposrednih učesnika, moglo se s dovoljno vjerodostojnosti rekonstruirati zbivanja.

Na večer, 28. 4, dok su još neki dijelovi Brigade bili na maršu između Raše i Čepić polja, Štab brigade je naredio da se drugi bataljon sa svoje dvije pješadijske i mitraljeskom četom zabaci sjeveroistočno od Sušnjevice u cilju uznemiravanja neprijateljskih snaga dok ne pristigne 3. brigada. Prvi bataljon dobio je zadataka da vrši pritisak na Sušnjevicu s juga, a Četa automatičara s jugoistoka. Uznemiravanje je počelo udarom brzom minobacačkom vatrom, minobacačke čete prvog bataljona s jugoistočne strane. Preciznim pogocima zapaljena su kola iz komore. Poginulo je i ranjeno više vojnika. Neprijatelja je zahvatila panika i počeo je u neredu odstupati prema Vranju, ostavivši u Sušnjevići gotovo cjelokupnu tegleću komoru, ne dospjevši pokupiti ni svoje mrtve. Ostavio je i kamion s pukovskom blagajnom. Poginulo je 20 a zarobljeno 30 neprijateljskih vojnika.

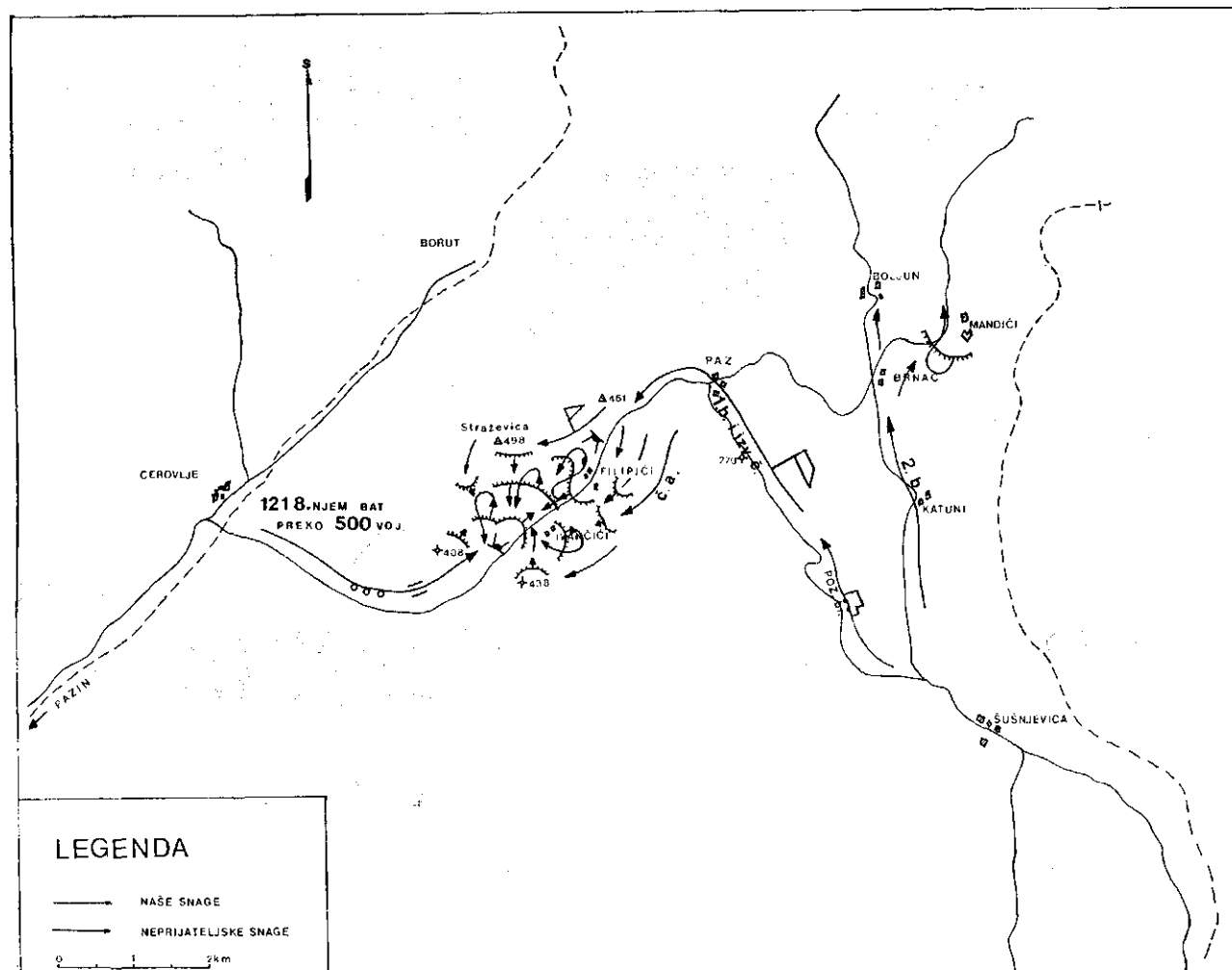
Oštećeno je bilo 4 topa, a potpuno uništeno i oštećeno 24 kola s municijom. Zaplijenjeno je dosta vojne opreme, a 50 konja je bilo što ubijeno što zaplijenjeno.³⁷⁶⁾

Evo kako je autor ovog rada, u listu »IX udarna divizija«, br. 6, za svibanj 1945. opisao bojište u Sušnjevići, u crtici pod naslovom »Osvetili su ga Dalmatinci«:

»Prolazimo cestom kroz Sušnjevicu. Noćas je ovdje I bataljon vodio borbu. Upaljeni kamioni, izvrnuta kola, leševi konja i ljudi, prevaljeni

³⁷⁶⁾ Operativni izvještaj *đ.* splitske brigade, Arhiv VII, k. 847, reg. br. 8/5.

BORBA U SUSRETU 29/30. TRAVNJA 1945. GODINE

top, razbacana oprema i oružje, kolona zarobljenika i krv na svakom koraku, još su svjež i opipljiv dokaz kako Titova Armija ratuje.

Na sred sela leži leš jednog švapskog oficira. Leš kao i svaki drugi, ali se oko njega okupila gomila seljaka i seljanki.

— Je ovo je ti isti — čujem kako govore. Iz daljeg sam razgovora saznao da je taj Švabo dan ranije bez ikakvog razloga ubio, ubio samo zato da ubije jednog nevinog seljaka.

— Jadni Mate Glavina neće ustati, ali je osvećen. Osvetili su ga naši Dalmatinci — govore seljaci. A Hitlerov razbojnik broj 11-184-237 — O. F. R. N. leži na cesti. Od njega smo sigurni za sva vremena. Neće više upadati u mirne seljačke kuće i ubijati ljude.«³⁷⁾)

Sutradan je Stab brigade, nakon što je prikupio sve dijelove 2. bataljona uputio pravcem Sušnjevića—Brnac—Boljun, a 1. bataljonu naredio da se pripremi za pokret Sušnjevića—Paz—Cerovlje—Draguč—Buzet. S njim su se u istoj koloni imale kretati i prištapske jedinice sa Štabom brigade.

Kasno popodne sustigao je 2. bataljon neprijateljske zaštitne dijelove kod sela Mandići i otpočeo s njima borbu upravo u vrijeme kada je 3. udarna brigada napala glavninu ove grupacije u Vranju. Demoralizirani njemački vojnici brzo su se predali ili pobjegli. Štab 3. dalmatinske je odmah upotrijebio njihove zaplijenjene kamione i velikom brzinom produžio komunikacijom Nova Vas—Roč—Buzet. Usput su se brigadi u nalu predavale posade ovih mjesta, ili, iznenađene i dezorganizirane, bježale.

Navečer, 29. 4, krenuli su ostali dijelovi 4. splitske udarne brigade cestom Sušnjevića—Paz. Po tihoj proljetnoj noći na čelu kolone, kao prethodnica, nastupala je izviđačka četa Brigade. Oko 22 sata, nedaleko od sela Paz, na patrolu čete otvorena je iznenadna vatra, od koje je poginuo borac Gaće Ivan.

Hitno je četa skočila u zaklone i razvila se za borbu. Nije se znalo o kakvim se neprijateljskim snagama radi, pa se ubrzo razvio u streljački stroj i cijeli 1. bataljon. Stab brigade, je odmah uputio izviđačku četvu u napad lijevo od puta Paz—Cerovlje prema zaseoku Alfici, a 1. bataljonu naredio da jednom četom što prije ovlada kosama iznad Rakova potoka.

Došlo je do noćne borbe u susretu, gdje do najvećeg stupnja dolazi do izražaja moral i samoinicijativa boraca i nižeg starješinskog kadra. U stvari došlo je do susreta s kolonom njemačkog 1218. bataljona za osiguranje koji je nastojao da se probije prema Vranju u sastav grupacije 1047. pješadijskog i dijelova 237. artiljerijskog puka. Štab njemačkog bataljona nije znao da je grupacija nekoliko sati ranije potpuno razbijena. Bataljon je imao preko 500 dobro naoružanih vojnika, a kod njega je najveći dio komore i teškog naoružanja bio natovaren na prisilno mobilizirane volovske zaprege, s goničima seljacima iz okoline Pazina. Bataljon je raspolagao sa svega tri kamiona. Cim je došlo do borbe, zauzeo je položaje oko malog udolja jugozapadno od zaseoka Aflići i Filipići, s komoru i teška oružja prikupio u samom udolju na cesti uz Rakov potok.

»⁷⁾ Arhiv VII — NOV — k. 36, f. 2, br. reg. 2u.

Prvi bataljon i izviđačka četa napali su energično, ali se i neprijatelj žilavo borio. U prvom naletu poginuo je mali sedamnaestogodišnji borac izviđačke čete Jurčić Ivan. Jedan od malog broja dobrovoljaca koji su se brigadi priključili u borbama za Čitluk kod Mostara. Ta pogibija je razbjesnila borce izviđače i oni su na čelu sa svojim komandirovom Antom Vukovićem žestokom vatrom potisnuli neprijateljske snage sa uzvisina iznad zaseoka Ivančici.

Izgled dijela bojišta na komunikaciji nedaleko sela Paz u Istri, sutradan nakon uništenja njemačkog 1218. bataljona za osiguranje

Stupili su u borbu i minobacači s obje strane. Međutim, dok su njemačke mine padale oko razrijeđenog streljačkog stroja brigade i nisu mogle nanijeti ozbiljnije gubitke, naši su minobacači, preciznom vatrom nišandžije Ibrahima Begića po gusto nabijenoj komori u dolini uz cestu napravili pokolj. Na žalost, uz njemačke vojnike palo je i nekoliko nedužnih prisilno mobiliziranih goniča zaprega.

Ipak se neprijatelj i dalje žestoko borio, pogotovo na glavnom pravcu uz cestu Cerovlje—Paz. Tu je nekoliko mitraljeza priječilo da 2. četa 1. bataljona ovlada kosom. U napad je s četom krenuo i pomoćnik političkog komesara bataljona Jozo Gašpai. Tu je i poginuo. To je, pored još dva poginula i 14 ranjenih, bila najteža žrtva te noći.

Nakon njegove pogibije Štab brigade je preko lijevog krila uveo u borbu i četvu automatičara. Ona se probila na dohvata zaseoka Ivančici. Tu je ručnim bombama i protutenkovskom puškom, kojom je nišani

Darinka Dundov, iz zidanih zgrada bila istjerana i prisiljena na predaju grupa od 40 njemačkih oficira i vojnika. Pretrpjevši nesrazmjerno velike gubitke, njemački vojnici su se počeli u masi predavati. Ujutro je prebrojeno 200 zarobljenika, a isto toliki broj mrtvih i ranjenih ostao je po ledinama oko zaselaka Cehi, Afličići i Ivančići.

I plijen je bio znatan: 240 pušaka, 29 puškomitraljeza (šaraca), 5 teških mitraljeza, 2 minobacača, 1 top, 3 kamiona, 2 osobna automobila, 4 motocikla i cjelokupna tegleća komora, kompletna pokretna trupna ambulanta s liječnikom i mnogo razne spreme.³⁷⁸⁾

Zarobljenici i plijen su predani pozadinskim organima a Brigada je bez zadržavanja produžila preko Cervolja i Draguča za Buzet, razjuriivši usput malobrojne posade ovih mjesta. Drugi bataljon je rastjerao posadu u Borutu i bez gubitaka kasno poslije podne izbio u Buzet.

U Buzetu je brigada imala kratki predah, a rano ujutro 1. 5. produžila za 3. brigadom koja je brzo napredovala prema Trstu.

Tako su na ovom smjelom prodoru prema Trstu prve i najteže prepreke bile savladane.

Njemački general Lohr je u vezi s ovim zabilježio:

³⁷⁸⁾ Arhiv VII — NOV — k. 843, br. reg. 3—U/5; Knjiga depeša 4. splitske brigade; Operativni izvještaj 1. bataljona, Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 10/5; Izvještaj Štaba brigade od 8. svibnja 1945. Arhiv VII — NOV — k. 847 — A, br. reg. 10—1/5.

»Borbena grupa iz Pule uplela se, sa mjesnim partizanima i snagama koje su došle sa Cresa, u trajne borbe i, odmičući vrlo sporo morala da se preko Mune Grande—Rupe kreće obilaznim putem, izgubivši malo po malo tri četvrtine svog teškog naoružanja.«³⁷⁹⁾

Ustvari ta grupa se skoro u potpunosti istopila na ovom putu.

BORBA ZA OSLOBOĐENJE TRSTA

Brigada je na svom lijevom boku, a poslije daleko u pozadini, ostavila jaku neprijateljsku grupu u Pazinu. Nismo imali vremena zadržavati se oko njega. Kasnije su na taj pravac orijentirani dijelovi 43. istarske divizije. Naš zadatak je bio što prije izbiti u grad Trst, gdje su već od 30. 4. vođene borbe.

Dvadeseta dalmatinska divizija probila se do Trsta uz pomoć tenkova sjevernim pravcem preko Ilirske Bistrice. I jedinice Komande mjesta već su tamo bile u pripremi, pa i borbama kada smo mi s 4. dalmatinskom iz smjera Buzet—Kubed—Rižan—Socerb Dolina—Sv. Rok izbili u jugoistočna tršćanska predgrađa.

Komanda mjesta Trst izdala je još 29. 4. svim komandama sektora u gradu ovo naređenje na slovenskom i talijanskom jeziku:

»Naša vojska je u neposrednoj blizini grada. Držite jedinice mobilizirane i spremne i povećajte do krajnjih mogućnosti vojne akcije svakojakih oblika. Kada dodete u kontakt sa našim jedinicama, koje se brzo približavaju gradu odmah im se priključite i saradujte kod oslobođenja grada. Stalno i tačno nas izvještavajte o promjenama na terenu.«³⁸⁰⁾

S druge strane iz pravca Venecije i Padske nizine jurile su prema Trstu i prethodnice 2. novozelandske divizije. Njima Nijemci više nisu pružali nikakav otpor. Našim snagama su, upravo zbog očekivanja savezničkih jedinica, Nijemci pružali ogorčen otpor. Razumije se, nakon onoliko zla nanijetog našem narodu, da su njihovi komandanti i po cijenu novih žrtava svojih vojnika htjeli produžiti otpor koji sat ili dan da bi izbjegli odgovornost pred našim organima.

Savezničke trupe su opet žurile da izvrše naloge svojih generalštabova, »da pod svoju fizičku kontrolu stave što veći dio teritorije«.

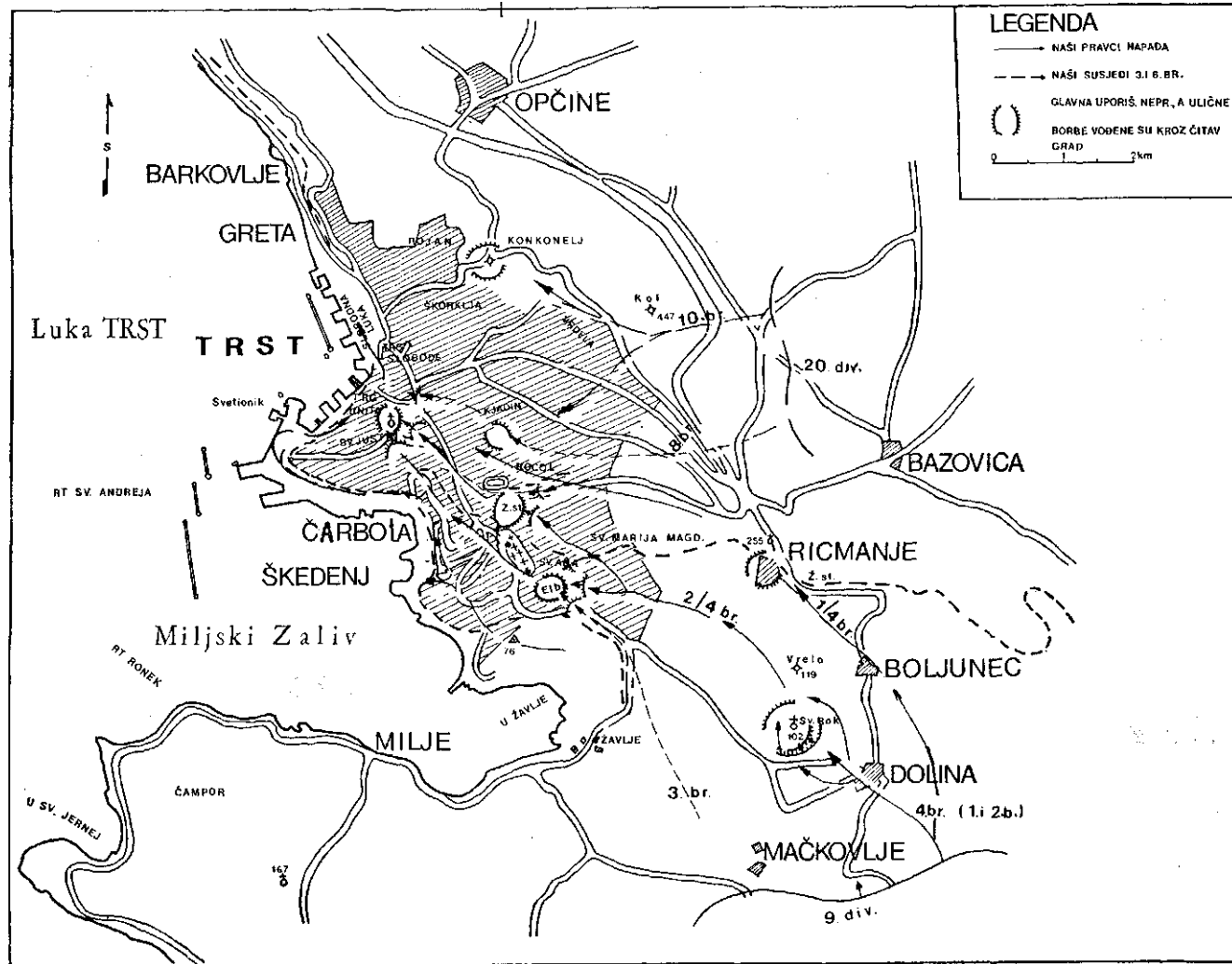
Mi smo međutim, svečano dočekivani i obilato pomagani od naroda Istre i Slovenskog primorja, žurili prema Trstu.

Ni Štab divizije ni štabovi brigada nisu imali vremena za izdavanje pismenih zapovijesti. Po usmeno izdanoj zapovijesti Štaba 9. divizije brigade su dobile zadatke:

— 3. brigada 43. divizije (koja je za ovu operaciju pridata 9. diviziji) napada poluotok Milje i likvidira obalne baterije i snage na tom pravcu;

⁷⁰ br. reg. 1.
"") Zbornik, tom XI, knj. 4, br. dok. 71.

BORBE U TRSTU 1. I 2. SVIBNJA 1945. GODINE

— 3. dalmatinska udarna nastupa pravcem Monte d'Oro—Zavije. Forsira potok Rosandra i dalje nastupa preko predgrada Carbole duž obale prema centru grada;

— 4. splitska udarna napada neprijateljske položaje Sv. Rok i na desnom krilu se povezuje s jedinicama 20. divizije, te nastupa preko predgrada Sveta Marija Magdalena prema centru grada.

Stab brigade je svoje snage ovako rasporedio:

— 1. bataljon na desnom krilu nastupa pravcem Boljunec—Ricmanje izbija sjeverno od željezničke pruge, pa preko Hipodroma izbija na Porto franko.

— 2. bataljon, nakon što savlada položaje Sv. Rok nastupa preko stadiona i groblja Sv. Ana, pa dalje ulicom (Via del Istria) prema tvrđavi Sv. Justin.

Nije bilo mnogo podataka o neprijatelju, ali se znalo, da će se već u predgradima bataljonima oriključiti grupe naoružanih antifašista, koji kao stanovnici Trsta dobro znaju raspored neprijatelja. Znalo se isto tako da je neprijateljski moral jako oslabio, ali da će on našim snagama na pojedinim točkama pružati ogorčen otpor.

Kod Kubeda skrenula je kolona desno od puta 3. udarne brigade. Drugi bataljon je održavao vezu s desnokrillnim bataljionom 3. brigade, u kratkom i žestokom udaru mitraljeskom i minobacačkom vatrom, protjerao neprijatelja s položaja Sv. Rok i preko k. 119 (Vrelo) tučen artiljerijskom vatrom pred večer izbio sjeverno od igrališta S. Sabo i tvornice akumulatora i rasvjetnih tijela »Elba«. Ove položaje je neprijatelj branlio s oko 1000 vojnika, te tri protuavionska topa.

Na te položaje napao je 3. bataljon 3. brigade s juga i istoka, a dvije čete 2. bataljona 4. brigade sa sjevera. Izložen jakoj minobacačkoj i topovskoj vatri neprijatelj se ogorčeno branio. Njegovi dijelovi koji su se nalazili oko igrališta S. Sabo, bili su brzo *savladani*, ali *krugu se tvornice* nije moglo prići. Dva napada na taj položaj ostala su bez rezultata. S padom mraka jedinice su blokirale krug tvornice, a ujutro su produžile napadom.

Zamjenik komandanta bataljona Milan Novaković, koji se nalazio kod ovih četa, zatražio je da se u toku noći prikupe oko tvornice sva raspoloživa teška oruđa brigade. Tako su pred zoru na ovaj položaj dovedeni teški bacači i protutenkovski vodovi 1. i 2. bataljona.³⁸¹⁾

Organiziran je koncentrični napad. Borci 1. i 2. čete pokazali su i u ovom napadu primjere pravog junaštva. U toku noći se četama priključilo oko 50 naoružanih trščanskih antifašista. Kao poznavaooci svoga grada oni su pojedine vodove i desetine vodili kroz ulaze i podrume zgrada i na krovove kuća odakle je bilo moguće gadati utvrđenu zgradu tvornice.

U 8 sati 2. 5. na zgradu je otvorena koncentrična vatra teških bacača i protivtenkovskih topova i pušaka. Ona je s prekidima trajala do 10 sati, kada je neprijatelj istakao bijelu zastavu.

³⁸¹⁾ Bojna relacija 2. bataljona 4. splitske brigade, Arhiv VII — NOV — k. 847, br. reg. 11—3/5.

Zarobljeno je šareno društvo od preko 800 esesovaca, četnika (200), mornara NDH i talijanskih fašista. Da bi se vidjelo kakvo je stanje duhova u tim posljednjim borbama bilo kod esesovaca, pokazao je i ovdje jedan primjer. Kada su izašli iz zgrade i s rukama u vis se postrojivali, jedan od podoficira trgnuo je pištolj i prostrijelio se kroz sljepoočnice.

Plijen je bio, pored pješadijskog oružja, 5 »flakova«, 8 topova i 20 kamiona.

U toku noći 1/2. svibnja Štab 2. bataljona produžio je sa svojom 2. četom nastupanje duž Istarske ulice (Via del Istria), čisteći usput pojedine zgrade od manjih neprijateljskih grupica. Pretražujući karabinijsku kasarnu u ovoj ulici, jedan vod ove čete sa zamjenikom komandira Pešo Mirkom i obavještajnim oficijom Grgas Danom, te vodnicima Uvodić Petrom i Mastelić Franjom, napali su i poslije kratke borbe zarobili jednog gestapovskog oficira s 25 gestapovaca.

U 8 sati četa je izbila u ulicu Sv. Jakova (San Giacomo di Monte). U jednoj zgradi ove ulice, kojoj je prilaz bio naročito dobro branjen, zabarikadirala se grupa od 150 neprijateljskih vojnika. Jedan vod pod rukovodstvom vodnika Franje Mastelića, vođen od tršćanskih antifašista, probio se preko krova susjednih zgrada, otkrio crepove i u zgradu ubacio ručne bombe. Poslije gubitka od 26 oficira i vojnika 114 preživjelih se predalo.

Nekoliko zgrada dalje Tršćani, koji su se priključili četi, prepoznali su grupu fašista preodjevenih u civilna odijela, koji su se probijali prema zapadu da bi se predali savezničkim snagama koje su očekivali u zapadnim predgrađima Trsta. Ceta ih je razoružala i zarobila.

U daljem nastupanju prema Kaštelu Sv. Justina, preko Via Bramente, četa je zarobila jednog njemačkog majora, koji je u društvu jedne djevojke pokušao da negdje nađe sklonište. Kod njega je nađeno 3,000.000 lira u novčanicama i zlatnika u vrijednosti 1,500.000 lira.

Čisteći tako pojedine zabarikadirane zgrade ovoj četi se, nakon likvidacije neprijateljskog otpora u tvornici »Elba«, priključila i 3. četa. One su se oko 12 sati zajedno s dijelovima 20. divizije i 11. brigade 26. divizije, te jednim bataljonom 3. dalmatinske brigade, priključile blokadi posljednje tačke otpora u gradu Kaštelu Sv. Justina. Opsada ove otporne tačke bila je pod komandom načelnika Štaba 20. divizije Luke Knezovića.

Prvi bataljon prodro je u grad na desnom krilu i zanoćio 1/2. svibnja u predgrađu Sv. Marija Magdalena. Toliko je bilo oduševljenje tršćanskih Slovenaca u ovom predgrađu da su se otimali tko će u svom domu ugostiti pojedine borce.

Ujedno su minobacačka četa i protutenkovski vod upućeni u pomoć dijelovima 2. bataljona u borbi kod tvornice »Elba«, a ostali dijelovi bataljona produžili su kroz centar grada. I njima su se u toku noći priključile grupe naoružanih antifašista. Uz manje okršaje bataljon je 2. svibnja oko 11 sati izbio do Slobodne luke (Porto franco). Tu je već zatekao dijelove 8. brigade 20. divizije i s njima skupa, uz neznatan otpor neprijatelja, razoružao i zarobio nekoliko grupa u lučkim skladištima.

U svim ovim borbama veliki dio stanovništva Trsta, kako slovenske tako i talijanske narodnosti, pomogao je jedinicama u iznošenju ranjenika i u otkrivanju prikrivenih grupica po pojedinim stanovima. Cesto su nas mladići, djevojke, vremesni ljudi zaustavljali u našem napredovanju kroz gradske ulice i upozoravali da se u nekom stanu ili zgradi krije nekoliko Nijemaca ili fašista. U uličnim borbama, gdje je nemoguće prekontrolirati svaku zgradu i prostoriju, ta pomoć je bila od ogromnog značenja. Nanijeli su bili njemački nacisti i talijanski fašisti narodu Trsta mnogo zla, on, razumije se to nije mogao oprostiti.

Do podne 2. svibnja 1945. godine na pravcu nastupanja 3. i 4. brigade 9. divizije bio je potpuno skršen svaki neprijateljski otpor. Neprijatelj se u centru grada, u zgradi suda i *Kaštelu Sv. Justina*, *jloš nije* predavao iako je bio u potpunom okruženju. Kaštel, ovo staro utvrđenje na dominantnom položaju, nije bilo moguće u naletu likvidirati, pa se pristupilo sistematskoj blokadi i dovlačenju teškog oružja kojim bi se slomio otpor neprijatelja. Komandu nad blokirajućim jedinicama imao je načelnik Štaba 20. divizije Luka Knezović. Evo što o daljim borbama oko ovog utvrđenja kažu on i Ivo Curin u knjizi »Deseta dalmatinska udarna brigada«.

»Drugog svibnja oko 16 sati komandant 8. brigade dotčavši od željezničke stanice do Trga slobode, usmeno je izvijestio načelnika 20. divizije Luku *Knezovića o dolasku* prethodnice 2. *novozelandske* divizije iz pravca Miramare, tj. Tržiča. Vidjevši da čelo kolone saveznika skreće s bijelom zastavom od željezničke stanice prema zgradi suda, načelnik 20. divizije zaustavlja kolonu i poslije srdačnog rukovanja s komandantom kolone upućuje ga da produži uz obalu — i da smjesti svoje jedinice van domašaja neprijatelja koji je još pružao otpor iz zgrade suda i kule Sv. Justin. Međutim, tada nastaje natezanje *kome će se neprijateljski ostaci* u Trstu predati. Načelnik 20. divizije nije se složio s tim da se Nijemci predaju *Novozelandanima*, *već je inzistirao na bezuvjetnoj predaji* jedinicama 20. divizije. Da bi se nekako riješila ta mučna i delikatna situacija, bio je napravljen privremeni kompromis tako da se obustavi vatra dok se ne postigne odgovarajuće rješenje, jer komandant novozelandske prethodnice nije bio za to kompetentan.

Poslije prekida vatre načelnik 20. divizije odlazi sa komandantom prethodnice do komandanta 2. novozelandske divizije brigadnog generala Gentrya (Džentri) kod vile Miramare. Tu nije bilo postignuto zadovoljavajuće *rješenje*, jer je *general Gentry predlagao* da oni *uzmu zarobljenike*, a mi sav plijen u Trstu. Budući je takav prijedlog načelnik 20. divizije odbio, *pozvao je* saveznike kao goste da se smjeste u hotele i zgrade uz obalu, a za to vrijeme da će snage njegove divizije zauzeti još preostalu zgradu suda i kulu Sv. Justin.

Na kraju se komandant 2. novozelandske divizije složio i usto je rekao, da će svojim tenkovima taj napad ispomoći. Koliko je u tome bilo iskrenosti, govore slijedeće činjenice, bez obzira na to kako o njima piše načelnik obavještajnog odjeljenja 2. novozelandske divizije *Đefri Koks* (Geoffrey Cox).

Poslije povratka načelnika 20. divizije i komandanta prethodnice novozelandske divizije u Trst, odmah se je pristupilo predaji neprijatelja u kuli Sv. Justin. Grupa od 20 njemačkih vojnika došla je pred ulaz u kulu Sv. Justina sa sjeveroistočne strane i htjela se predati saveznicima, ali su se, poslije kraćeg osporavanja, ipak predali bataljonu 8. brigade. Međutim, saveznici su iskoristili taj moment i jedna grupa Novozelanda- na ušla je u tvrđavu, jer su im na tren Nijemci otvorili vrata i poslije toga se je na stupu Kule pojavila engleska zastava kao znak da su se Nijemci predali Novozelancima.«³⁸²⁾

Na ovoj činjenici, što su pripadnici 2. novozelandske divizije ovako na prevaru ušli u tvrđavu i maroderski pokupili već davno prije u njoj opkoljene njemačke trupe zasnivane su kasnije mnoge spekulacije i historičara i političara na zapadu. Navodimo samo onu Herberta Fajsa iz knjige »Čerčil—Ruzvelt—Staljin« koji piše:

»2. maja britanske (novozelandske) trupe su se sastale sa jugoslavenskim u Trstu. *One su natjerale na predaju njemački garnizon* što je Tito namjeravao da učini.«³⁸³⁾ (Podvukao MŠ).

Zar je gospodin Fajs zaista uvjeren da jugoslavenske trupe, među njima i 4. splitska udarna brigada, u Trstu nisu išle dalje od namjere? I zar on ozbiljno smatra da je onih 700 moroderski otetih zarobljenika (koliko to navodi, prije spomenuti Geoffrey Cox u svojoj knjizi (»The road to Trieste«) bio cijeli garnizon jednog grada od nekoliko stotina hiljada stanovnika?

Ali, vratimo se daljnjim pokretima 4. splitske brigade. Drugog svibnja na večer ona se svojom glavinom smjestila u bivšu karabinjersku kasarnu u Istarskoj ulici, a svojim dijelovima kontrolirala je i održavala red u okolnim četvrtima.

Štab brigade dostavio je 3. svibnja kratki izvještaj o rezultatima borbi za oslobođenje Istre, Trsta i Slovenskog primorja. Prema tom izvještaju u toku ovih borbi s Brigadom neprijateljski gubici su iznosili: 653 ubijena i 1.056 zarobljenih vojnika. Bilo je zaplijenjeno: 14 topova, 87 puškomitraljeza, 12 »flakova«, 20 teških mitraljeza, 10 teških bacača, 1360 pušaka, 12 kamiona, 7 osobnih automobila, 10 motocikla, 6 trokolica. 115 konja, 65 kola.

Brigada je također imala velike gubitke: 17 poginulih i 52 ranjena.³⁸⁴⁾

Istog dana je, međutim, i 97. njemački korpus otpočeo svoje probijanje iz Rijeke. Nije se znalo da li će se ta grupacija, koja je brojila oko 20.000 vojnika orijentirati prema sjeveru k Ljubljani ili prema zapadu k Trstu. Zbog toga Štab 4. armije naređuje da se 9. divizija vrati iz Trsta u susret tim snagama. Tako je popodne 3. svibnja i 4. splitska brigada otpočela pokret pravcem Trst—Bazovica—Materija.

³⁸²⁾ Luka Knezović i Ivo Ćurin: Deseta dalmatinska brigada, str. 287 i 288.

³⁸³⁾ Herbert Fajs: »Ruzvelt, Čerčil, Staljin«. Iznadnje »Vojno delo«, Beograd 1962. g., str. 859.

³⁸⁴⁾ U toku rada na rukopisu provjeravajući na terenu utvrđeno je da je sahranjeno: U Nedeljšćini 16, u Plominu 2, u Brseću 1, u Pasu 3 borca 4. splitske brigade. Ukupno 22. Samo Pahor u radu »Začasni seznam cseb umrlih zaradi ran, ki se jih dobile v Trstu in okolici v bojih od 28. 4. do 3. 5. 1945.« naveo je pet imena boraca iz 4. splitske brigade. Prema tome, gubici brigade iznosili su 27 poginulih boraca i rukovodilaca. Arhiv VII — NOV — k. 847 A, br. reg. 5/5 i Samo Pahor: navedeno djelo, izdanje Narodna in studijska knjižnica v Trstu — odsek za zgodovino — Trst 1978.

Situacija je ubrzo raščišćena. Stab 97. njemačkog korpusa je 7. 5. potpisao kapitulaciju i svoje trupe i naoružanje predao jedinicama 4. armije. U Trstu se naprotiv sa saveznicima situacija politički komplicirala, što je prijetilo i vojničkim zapletom, pa je Brigada vraćena natrag u grad i ponovno se smjestila u karabinjersku kasarnu u Istarskoj ulici.

Nakon oslobođenja Trsta, Istre i Slovenskog primorja, u pozadini 9. divizije bile su kao usamljeni izolirani otoci ostale još neke njemačke grupe: »Volk« u Pazinu, potom ona na poluotoku Muzil u Puli, te manje grupe u Zminju i na rtu Savudrija.

Grupu u Puli savladao je Odred mornaričke pješadije, a grupe u Pazinu i Zminju 43. istarska divizija. Za grupu na rtu Šavudrija obavijestila je 5. 5. mornarička skupina iz Umaga, preko Štaba mornaričkog odreda Koper, kako ta grupa odbija da se preda bilo kome drugom osim regularnim vojnim jedinicama.^{38m)}

Grupa drugarica i drugova iz ambulante Brigade u Trstu polovinom svibnja 1945.

Radi razoružanja te njemačke grupe upućen je 6. 5. brzi odred sastavljen od dijelova 2. bataljona Brigade, ojačan sa 2 tenka. Bataljon se kamionima prebacio u blizinu Savudrije, pa su politkomesar brigade Mijan

«ć) Zbornik, tom VIII, knj. 3, dok. br. 173.

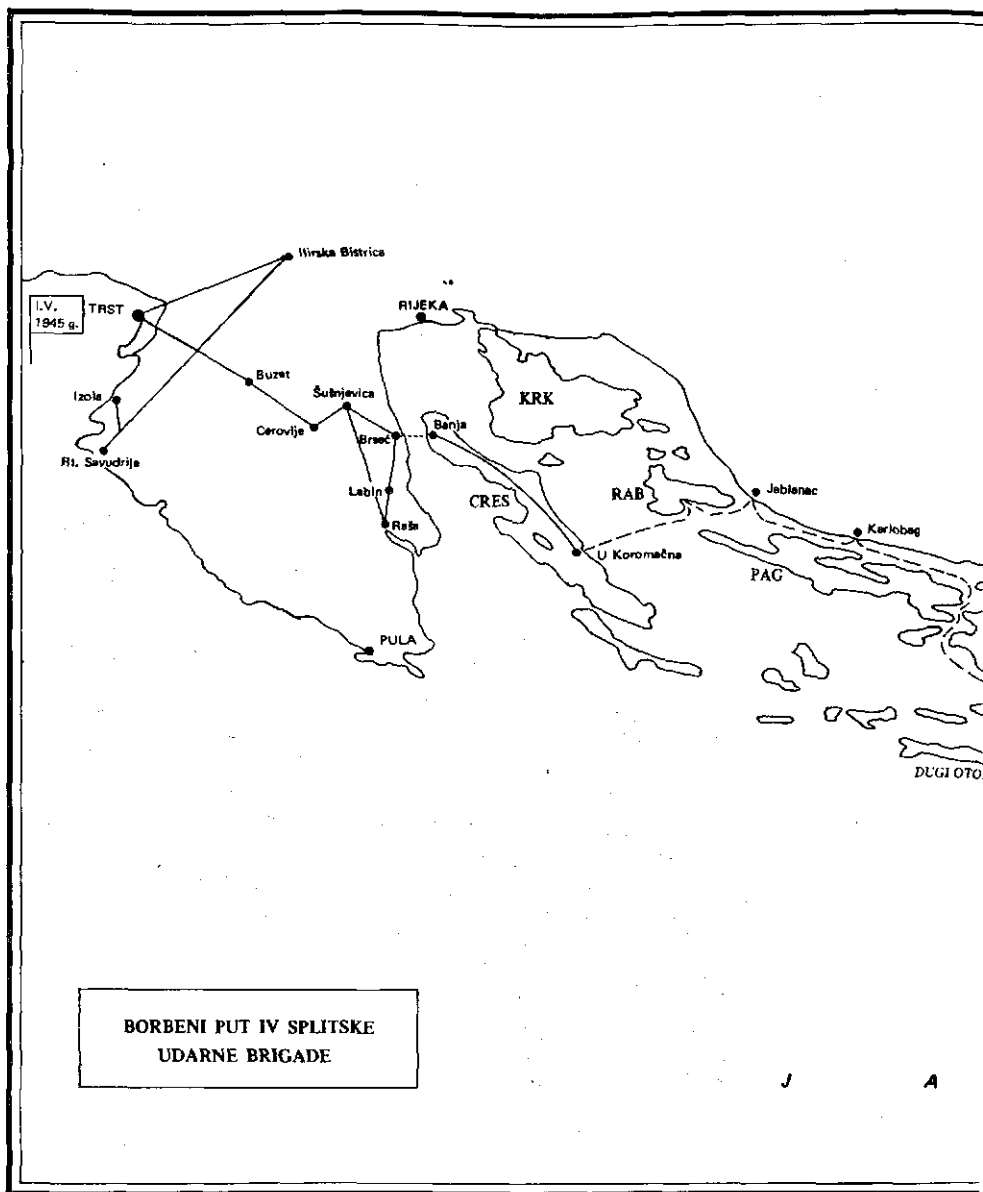
Paško, obavještajni oficiri Iso Levi i Ivo Bubić, te prevodilac Fodor Josip stupili u pregovore sa njemačkim štabom. Pregovori su bili brzo okončani pa se bataljonu predalo 206 vojnika i oficira. Oni su i u tom mo-

mentu, njemački pedantno, prebrojili, složili i predali bataljonu 258 pušaka, 13 puškomitraljeza, 14 topova, 4 minobacača, 3 kamiona i 15 vagona municije i druge vojne opreme.³⁸⁶⁾

Ovo je bio posljednji ratni zadatak Četvrte splitske udarne brigade. Tri dana kasnije slavili smo, mitingom u dvorištu karabinjerske kasarne u Istarskoj ulici u Trstu, Dan pobjede.

Rat je bio završen.

³⁸⁶⁾ Knjiga depeša 9. divizije, depeše broj 30 i 38 od 6. i 7. svibnja 1945. i Operativni dnevnik 9. divizije, Arhiv VII — NOV — k. 843, br. reg. 17—32/2 i operativni izvještaj Štaba 9. divizije od 13. svibnja 1945. Arhiv VII, — NOV — k. 311 A, br. reg. 39/5, str. 5.

1943. GODINA

12. 9. Kućine kod Splita. Osnivanje Brigade. — 12—25. 9. Borbe u obrani Splita. — 25. 9—2. 10. Pokret 1, 2. i 3. bataljona iz Solina preko Kozjaka, Moseča, Svilaje i Dinare u Livno. Manje borbe za vrijeme tog pokreta. — Dva splitska bataljona ostavljena radi zaštite terena Mosora vođe za to vrijeme borbe na Mosoru. — 3. 10. Pokret bataljona sa Mosora u Lovreč. — 14. 10. Pokret 1, 2. i 3. bataljona iz Livna u Aržana, a dvaju bataljona iz Lovreča u Kamensko. — 15. 10. Pokret pozadinskih dijelova Brigade iz Livna u Bukovu goru kod Aržana. Od dva bataljona u Kamenskom formiran 4. bataljon Brigade. — 16. 10—4. 12. Na položajima od Trilja do Posušja i manjim pokretima i borbama oko Vira, Prološca, Studenaca, Ričica, Trilja. — 5. 12. Pokret od Aržana preko Tušnice na planinu Krug kod Livna i borbe u pokretu. 4. bataljon u pokretu od Roškog polja preko Kamešnice, Svilaje i Moseca do rta Ploče—Sapina Doca gdje je stigao 12. 12. — 7—31. 12. Pokreti i borbe oko Livna. 4. bataljon stigao sa karavanom nri IRO rnzeti iz reiona Trogira u Glavice kod Glamoča i dopremio od-

1.—10.]
ričinu kod
Pokret iz
odstupanju
—14. 4. Mi
Grahovo—]
—Prolog,
manje bor
kret iz Ru
ulja u Dr
šić goru,
podzemnih
— 8. 6—21.
vije—Jelim
nare i Un
fi « PnVn